

MUKADDİME

geçilmez bir parçası haline gelmiştir. Yine bu dönemde basılmış bazı kitapların iç kapığında ve eser adının hemen altında mukaddimeye benzer kısa bilgilerin yer aldığı görülmektedir. XIX. yüzyılda müellif kitabın mahiyetine, konusuna, bölümlerine, hangi ihtiyaçtan doğduğuna ve nasıl hazırlanmış olduğuna dair bilgi verdikten sonra dönemin padişahına şükranlarını ifade eden cümlelerle mukaddimeyi sona erdirir. II. Meşrutiyet'ten ve Cumhuriyet'ten sonra "önsöz" adı da verilen mukaddimelerde teşekkür faslı eserin ortaya çıkmasında bizzat yardımı geçmiş kişilere yönelir.

Müellifin dışında nâdiren, eserin yayımlanmasını sağlayan editörün bir mukaddime yazdığı da görülür. Müellifin vefatından sonra bulunmuş veya derlenmiş eserlerde ise mukaddime yazma işi derleyiciye veya editöre kalmıştır. Tercümelemede de müellifin orijinal mukaddimesi dışında çevirenin müellifi ve eseri tanıttığı bir mukaddimesi bulunabilir.

Şiir, roman, tiyatro gibi edebî çalışmalarda mukaddime yaygın olmamakla birlikte özellikle XIX. yüzyılda yeni bir türün veya herhangi bir yeniliğin ilkleri olma iddiasını taşıyan eserlerde bu yeniliği açıklayan bazan oldukça uzun mukaddimeler yazılmıştır. Nâmık Kemal'in *Celâleddin Harzemşah* adlı tiyatro eserinin ilk neşrinden sonra kaleme aldığı, ayrı bir kitap halinde de yayımlanan *Mukaddime-i Celâl*, mukaddime sınırlarını aşarak müellifin tiyatro ve edebiyat hakkındaki görüşlerini ifade eden bağımsız bir çalışma hüviyeti kazanmıştır. Bunun gibi Abdülhak Hâmid'in *Makber* mukaddimesi ile Ahmed Hâşim'in *Piyale*'nin baş tarafına koyduğu "Şiir Hakkında Bazı Mülâhazalar" da türünün önemli metinlerindedir. *Garip* mukaddimesi de Orhan Veli ve arkadaşlarının şiir görüşlerinin bir beyannâmesi özelliği taşır.

Bazı şiir kitaplarının ve antolojilerin manzum mukaddimeleri eseri okuyucuya hissettirmek amacıyla kaleme alınmış, daha çok poetik değeri olabilecek metinlerdir. Mehmed Âkif'in ilk *Safahat*'ındaki başlıksız beyitler, Tefik Fikret'in *Rubâb-ı Şikeste*'sinin başındaki kıta ile "Kâriilerime" adlı manzumesi, Ahmed Hâşim'in *Piyale* ve *Göl Saatleri*'nin başındaki kıtalar gibi. Ziyâ Paşa'nın bir antoloji olan *Harâbât*'a yazdığı 795 beyitlik manzum mukaddime de muhtevası dolayısıyla mukaddime mahiyetini aşmakta, âdetâ bütün bir divan şiirini belli başlı şahsiyetleriyle değerlendiren, giriş mahiyetinde bir edebiyat tarihi özelliği taşımaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

"Önsöz", *ML*, IX, 767; "Önsöz", *TDEA*, VII, 192-193.

M. ORHAN OKAY

MUKADDİME

(مَقَدِّمَة)

İbn Haldûn'un

(ö. 808/1406)

tarih felsefesini, içtimai
ve beşerî ilimleri temellendirdiği
toplum metafiziğine dair eseri.

Müellifin, yedi bölümden meydana gelen dünya tarihi niteliğindeki *Kitâbü'l-İber ve divânü'l-mübtede* ve *l-ḥaber fi eyyâmî'l-ʿArab ve l-ʿAcem ve l-Berber ve men âşerahüm min zevî's-sultânî'l-ekber* adlı eserine giriş olarak yazdığı *Mukaddime*'de, muhtemelen Fahreddin er-Râzî geleneğindeki "el-mukaddimâtü'n-nazariyye" anlayışından hareketle tarih yazımının ön şartları kabul edilebilecek esaslar ve tarihin incelemesi gereken konular ele alınmaktadır. *Mukaddime* tarih yazıcılığı yöntemini içermesinin yanında tarihin konusu olan şeyleri var olmaları bakımından incelediği için bir ontoloji, toplumsal hayatın çeşitli yanlarını usul ve kavâidiyle ele alması bakımından bir siyaset, iktisat, eğitim, ilim ve her şeyden önce bir tarih felsefesi kitabıdır (Abdurrahman Bedevî, s. 63-67). İlk bakışta ansiklopedi karakteri göstermekle birlikte ansiklopedik bir eser olmayıp insanı ve onun vasıtasıyla olup biten her şeyi açıklama iddiasını taşıyan, İbn Haldûn'un "umran ilmi" adını verdiği büyük bir teori, varlıkla irtibatını kopararak buhrana düşmüş olan o dönemdeki İslâm toplumunun bu irtibatı yeniden sağlanmasına yardımcı olmak amacıyla geliştirilmiş bir toplum metafiziğidir.

Fahreddin er-Râzî'nin kelâmî felsefesiyle ilgili olarak veya kelâmî felsefe ile mezcederken geliştirdiği yöntemi İbn Haldûn *Mukaddime*'de bazı değişiklikler yaparak uygulamıştır (*Mukaddime*, III, 1164). Bu yöntemin en önemli özelliği, daha önceki rivayet ve görüşleri ciddi bir eleştiri süzgecinde geçirdikten sonra bunları tamamen yeni bir tasnif içinde usul, kavâid ve havâdis şeklinde ele almasıdır (*el-Mebâhişü'l-meşrikiyye*, I, 88-89). Bunlardan usul, her şeyin kendilerine bağlı bulunduğu ve kendilerinin kendi dışında başka bir şeye bağlı olmadığı esasları ifade ederken kavâid, insanların kendileri üzerinden usulle irtibat kurduğu daha alt ilke ve kuraları belirtmektedir. Bütün mesele, insanların her an karşı karşıya bulunduğu hadi-

selerin kaideler üzerinden usulle irtibatlandırılmasıdır ve bütün düşünce buna yönelik olarak gerçekleşmektedir. İbn Haldûn, Râzî ile ortaya çıktığını ve onun tarafından geliştirildiğini açıkça söylediği bu yenilikleri eserinde uygulamış, ancak usul ve kavâidi *Mukaddime*'de, havâdis kısmını *Kitâbü'l-İber*'in diğer ciltlerinde ele almış, nihayet kendi döneminin eserin sonuna eklediği otobiyografisi üzerinden anlatmıştır.

Mukaddime, tarih ilminin zâhirî ve bâtinî cihetlerini ve bunlardan ikincisinin hikmetten sayılması gereken bir ilim olduğunu izah eden bir girişle başlar ve altı bölümden oluşur. İbn Haldûn birinci bölümü usule ayırmış, burada insan toplumu dediği umranın dayandığı esasları ele almıştır. Bu esaslar asabiyet, coğrafya ve nübüvvet olarak sıralanmaktadır. Asabiyet insanların hayatta kalmalarının ön şartı olan her türlü dayanışmayı, coğrafya insanların içine doğdukları, kendisiyle zorunlu biçimde irtibat halinde buldukları ve bu sebeple tesirine mâruz kalarak kendi varoluşlarını bu tesir çerçevesinde sürdürdükleri fizikî çevreyi ifade eder. Nübüvvet, umran için ilk ikisi kadar zorunlu olmasa da tahakkuk ettiğinde diğerleri gibi insanların zorunlu biçimde şekillendiren bir esas olarak ele alınmaktadır. Bu esasların her biri insan hayatına girişi ve bu hayat içerisinde edindiği yer açısından tasvir edilmektedir.

İkinci ve üçüncü bölümler, insan toplumunun veya toplumsal hayatın zorunlu biçimde gerçekleşen en temel iki kategorisi olan bedevîlik ve hadarîlik konusuna ayrılmıştır. İbn Haldûn bedevîliği aşılması zorunlu bir merhale diye kabul eder, ancak geriye dönüşü olmayan bir merhale olarak ele almaz. Öte yandan hadarîlik de kalıcı bir hal değildir ve zaman içerisinde bir çözülmeye (*fesad*) yönelik olarak yaşanır. Bu çözülmeye neticesinde hadarîler, genellikle bedevîlerin istilâsına uğrayıp onların teşkil edeceği yeni bir "hadâre"nin malzemesi olurlar. İkinci ve üçüncü bölüm, bir taraftan toplum teorisi gibi görünürken diğer taraftan bir siyaset analizi ve bir siyaset varlık şeklinde devletin varlık ve işleyişinin metafizik tasviri olarak ortaya çıkmaktadır. Üçüncü bölümde İbn Haldûn sadece dar anlamıyla bir siyaset felsefesi geliştirmeyi, bunun ötesinde İslâm toplumlarının tarihî gelişimini esas alarak devlet-i devlet ilişkisini de tartışır. Bu çerçevede dini devletin varlığı ve devamı için zorunlu kabul etmez, ancak ahlâkın zorunlu olduğunu belirtir. Fakat bu tesbitin bir pey-

gambere ve onun getirdiği vahye muhatap olmamış insan toplulukları için söz konusu edildiğini, bir toplum vahye muhatap olmuş ve bunu kabul etmişse o toplumda vahyin coğrafya ve asabiyet gibi zorunlu bir esas haline geleceğini söyler. İbn Haldûn'un konuları ele alış şekli bazı araştırmacıları onun ampirist olduğunu düşündürecek kadar tasviridir. Ancak onun yaptığı tasvirler dar anlamda bir gözlem olmayıp fenomenolojik tasvir şeklinde kavranmalı ve metafizikte takip edilen bir yöntem olarak dikkate alınmalıdır (*Muqaddime*, II, 521-842).

Dördüncü bölüm devletin ortaya çıkmasının neticelerini ele alır. Bu neticeler esas itibarıyla beldeler ve şehirlerden oluşan yerleşim birimleridir. Yerleşim birimleri insan hayatı için bütün ihtiyaçları karşılamayı zorunlu kılar; bir ihtiyacı karşılama tarzı yeni ihtiyaçlar doğurur. Böylece yerleşim birimleri kendileriyle birlikte aynı zamanda pazarların ve ticarî hayatın ortaya çıkmasına imkân hazırlar. Bu bölümde İbn Haldûn yerleşik hayatın ve özellikle şehirlerin ortaya çıkardığı imkân ve sorunları ele alır. Burada yer alan konunun daha ayrıntılı biçimde işlendiği beşinci bölümde İbn Haldûn iktisadî hayatın değerlerden ârî bir tasvirini yapmaya çalışır. Dördüncü ve özellikle beşinci bölümü dikkate alan birçok iktisat tarihçisi İbn Haldûn'u iktisat ilminin kurucusu olarak kabul etmektedir (meselâ bk. *Ökonomie aus Al-Muqaddima*, nşr. Daiber v.dğr., Stuttgart 2000; ayrıca Spengler'in bir makalesi için bk. bibl.). Altıncı bölümde bilhassa İslâm toplumundaki ilimler ve eğitim öğretimle ilgili konular ele alınmaktadır. İbn Haldûn ilimlerin umranda en son ortaya çıktığını, bu sebeple ilimlere dair konuların en son ele alınmasının uygun olacağını söyler.

İbn Haldûn hem *el-İber*'i hem *Muqaddime*'yi, olayları asılları ile irtibatı içerisinde kavramayı unutmuş bulunan İslâm toplumuna bu hususta yardımcı olmak amacıyla kaleme almıştır. Bu yönden eser ıslah ve tecdid literatürü niteliği taşır. Nitekim çeşitli araştırmacılar da *Muqaddime*'nin İslâm dünyasında yaşanan krizden çıkış yolu aramak için yazıldığını ifade etmiştir. Eser her ne kadar dünya tarihinin girişi olarak telif edilmişse de bizzat müellifi tarafından müstakil bir kitap muamelesi görmüş, daha sonra nâşirler, mütercimler ve araştırmacılar da genellikle onu müstakil eser şeklinde değerlendirmiştir (*The Muqaddimah*, trc. Rosenthal tercüme edenin girişi, I, s. LXVIII). Gerçekten *Muqaddime*, hem muhteva hem

üslûp ve kullanılan terimler bakımından *Kitâbü'l-İber*'den farklıdır. Diğer ciltlerde daha çok rivayet üslûbunu kullanan İbn Haldûn, *Muqaddime*'de metafizik dahil olmak üzere toplumsal hayatı kendisine konu edinen birçok disiplinin terimlerini yeni bağlamlar içerisinde ve metafiziğin gerektirdiği tasvirî bir tarzda kullanmıştır. Bu üslûp her ne kadar mutlak şekilde yeni olmasa da toplumsal alan söz konusu edildiğinde oldukça yenidir ve bu haliyle müellifin yeni bir ilim (umran ilmi) tedvin etme iddiası ile örtüşmektedir (krş. *a.g.e.*, I, s. LXIX).

Müellif, *Muqaddime*'nin ilk müsveddesini 779 (1377) yılında beş ay içinde tamamladığını ifade etmektedir (*Muqaddime*, III, 1365). Daha sonra eser üzerinde bazı tashihler, eklemeler ve çıkarmalar yapmıştır. Kitabın tam olarak ne zaman tamamlandığını söylemek oldukça güçtür. Muhtelif yazmaları inceleyen Rosenthal, İbn Haldûn'un ilk müsvedde üzerinde çalışmalarına devam ettiğini, ancak bu çalışmaların bütünü elden geçirilmesi anlamında bir redaksiyon olmayıp çeşitli bölümlerine düşülen şerh niteliğinde eklemeler olduğunu söylemektedir (*The Muqaddimah*, trc. Rosenthal, tercüme edenin girişi, I, s. CIV-CVII). Bazı yazmalarda bulunmayan ve daha çok felsefî bir içerik taşıyan hususlar daha sonra eklenmiş olmalıdır.

İbn Haldûn eserini telif ederken başta tarih kitapları ve siyaset teorisiyle ilgili eserler olmak üzere çok sayıda kaynaktan istifade etmiş, bunların bir kısmından iktibaslarla bulunmuştur. Ancak onun yöntem olarak faydalandığı kaynağın Mâverâ-ünnehir ilim geleneği ve özellikle Fahreddin er-Râzî metafiziği olduğu söylenebilir (*Muqaddime*, III, 1164). Bu sebeple *Muqaddime*'nin eski ve bilinen bir yöntemi yeni bir alana, tarih ve toplum alanına uygulamak gibi oldukça önemli bir işi başardığını söylemek mümkündür. Eser Mısır'da, Kuzey Afrika'da ve Endülüs'te önemli takipçiler bulmakla birlikte İbn Haldûn ve *Muqaddime*'nin en önemli takipçileri Osmanlı ilim dünyasında ortaya çıkmıştır. Kitabın büyük bir ilgi görmesi İbn Haldûn'la ilgili çalışmaların esas itibarıyla *Muqaddime* hakkında olmasıyla birlikte düşünüldüğünde daha iyi anlaşılır. Bu sebeple İbn Haldûn'a dair çalışmaların ve bu konudaki literatürün büyük ölçüde *Muqaddime* hakkında olması, İbn Haldûn'un etkisi diye ifade edilenlerin aynı zamanda *Muqaddime*'nin etkisi olarak görülmesini gerektirmektedir.

Türkiye kütüphanelerinde mevcut *Muqaddime* yazmalarının sayısı eserin görüldüğü ilginin bir belirtisi şeklinde kabul edilebilir (yazmaların bir kısmı için bk. Ahmed Abdüsselâm, s. 9-17; ayrıca *The Muqaddimah*, trc. Rosenthal, tercüme edenin girişi, I, s. LXXXVIII-XCIX; Abdurrahman Bedevî, s. 142-161). *Muqaddime*'ye şerh yazılmaması bir ilgisizlik olarak yorumlanabilirse de şerh ve hâşiyelerin daha çok ders kitabı özelliği taşıyan eserlere yapıldığı dikkate alındığında bunun yanıltıcı bir hüküm olduğu söylenebilir. Öte yandan İbn Haldûn'un takipçilerinin bulunması onun her şeyi ile benimsendiği anlamına gelmez. *Muqaddime*, özellikle ilimler tasnifi ve eğitim anlayışı açısından Osmanlılar'da takipçi bulunduğu gibi devletlerin zaman içerisinde ömürlerini tamamlayacağı tezi en azından aksi gösterilmesi gereken bir meydan okuma diye kavranmıştır. Her şeyden önce *Muqaddime* Fahreddin er-Râzî geleneği içinde telif edilmiş olduğundan yine aynı gelenekten beslenen Osmanlı düşüncesinin en azından esasları itibarıyla yabancı değildi (Fleischer, s. 48). Bu hususta Osmanlı ulemâsının konumunu göstermek için, Kâtib Çelebi ve Naîmâ gibi eserlerinde ondan doğrudan iktibaslarla bulunan âlim ve tarihçilerin yanında Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi'nin *Muqaddime*'nin telifinden yaklaşık 350 yıl sonra yaptığı tercümeyle incelemek yeterlidir. Bu tercüme bir tür yeniden telif olduğu için ilk bakışta, bazı kelime ve terimlerde aynen bırakıldığından Arapça'daki bazı söz dizimi öğelerinin yer değiştirmesi gibi görünse de gerçekte İbn Haldûn'un düşüncesinin ve *Muqaddime*'nin bir "yeniden düşünülmesi" olarak önem arz etmektedir. Kütüphanelerde çok sayıda yazma nüshası bulunan bu tercüme, Osmanlı ulemâsının eserle olan derin fikrî irtibatının da bir işareti olarak kabul edilebilir (bu konuda bazı isimler için bk. *The Muqaddimah*, trc. Rosenthal, tercüme edenin girişi, I, s. LXVI-LXVII; *Muqaddime*, trc. Uludağ, tercüme edenin girişi, I, 188-191; Abdurrahman Bedevî, s. 217-218).

Muqaddime'nin çok sayıda neşri yapılmıştır. İlk Arapça neşri Nasr el-Hürnî tarafından Mısır'da (Bulak 1274), diğer bir neşri ise Etienne-Marc Quatremère tarafından *Prolegomènes d'Ibn-Khaldoun* adıyla üç cilt halinde Fransa'da (Paris 1858) gerçekleştirilmiştir. Daha sonra *Kitâbü'l-İber*'in ilk cildi olarak veya müstakil şekilde birçok defa yayımlanmakla birlikte (meselâ Kahire, ts.; nşr. Dervîş Cüveydî, 2. bs., Beyrut 1415/1995; Kahire, ts.) en gü-

MUKADDİME

venilir neşri Ali Abdülvâhid Vâfi tarafından yapılmıştır (ilk baskısı Kahire 1958; bu neşrin bir değerlendirmesi için bk. *Mukaddime*, trc. Uludağ, tercüme edenin girişi, I, 174-175; yapılan muhtelif neşirler için bk. Abdurrahman Bedevî, s. 265-270).

Mukaddime'nin tamamına yakın kısmının ilk tercümesi, Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi tarafından 1143 (1730-31) yılında gerçekleştirilerek I. Mahmud'a takdim edilmiştir. Bu sırada çok sayıda nüshası incelenip eserin tam bir tercümesi yapılmaya çalışılmıştır. Ancak mütercim eserin ilimlere ayrılmış olan altıncı bölümünü tercüme edememiştir. Bu bölümün ferâiz ilmine kadar olan kısmını İsmâil Ferruh Efendi Türkçe'ye çevirmiş ve bu haliyle ilk neşri yapıldıktan sonra (Bulak 1274; İstanbul 1275) altıncı kitap Ahmed Cevdet Paşa tarafından yeniden tercüme edilmiştir (İstanbul 1277). *Mukaddime*'nin daha sonra da Türkçe'ye çevirileri yapılmıştır. Bunlardan en önemilileri Zakir Kadiri Ugan ile (*Mukaddime*, I-III, Ankara 1954) Süleyman Uludağ'ın (*Mukaddime*, I-II, İstanbul 1982) çevirileridir. Bunların yanında Turan Dursun (*Mukaddime*, I-II, Ankara 1989) ve Halil Kendir de (*Mukaddime*, I-II, İstanbul 2004) eseri tercüme etmiştir.

Batı'da "kendi türünde herhangi bir yerde ve zamanda herhangi bir zihin tarafından yaratılmış en büyük eser" diye tanımlanan (Toynbee, III, 322) *Mukaddime*'den iktibaslar ve tercüme XVIII. yüzyılın son yarısında başlamış ve XIX. yüzyılda artarak devam etmiştir. İlk defa Fransızca'ya tam çevirisi Mac-Guckin de Slane tarafından gerçekleştirilmiştir (I-III, Paris 1862-1868). Mütercim bu çeviriyi Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi'nin tercümesiyle karşılaştırarak yaptığını belirtmektedir (*Le Prolegomènes d'Ibn Khaldoun*, tercüme edenin girişi, I, s. CXIV). *Mukaddime*'yi daha sonra Vincent Monteil yeniden Fransızca'ya (I-III, Beyrut 1967), Franz Rosenthal İngilizce'ye (I-III, London 1958) tercüme etmiştir. Bu tercümeden önce Charles Issawi tarafından yapılan seçmeler *An Arab Philosophy of History: Selections from the "Prolegomena" of Ibn Khaldun of Tunis* adıyla neşredildiği gibi (London 1950) Rosenthal'in tercümesinden N. J. Dawood'un yaptığı bir ihtisar da defalarca basılmıştır (*The Muqaddimah*, London 1967, 1978, 1987, 9. bs., Princeton 1989). Eserin büyük bir kısmı Annemarie Schimmel tarafından Almanca'ya çevrilererek *Ibn Khaldun: Ausgewählte Abschnitte aus der Muqaddima* ismiyle

yayımlanmış (Tübingen 1951), son zamanlarda Matthias Paetzold *Buch der Beispieler* adıyla yine kısmen tercümesini yapmıştır (Leipzig 1992). *Mukaddime* ayrıca Latince, İtalyanca, Urduca, Hintçe, Portekizce, İbrânicce ve Farsça gibi çok sayıda dile tamamen veya kısmen tercüme edilmiştir (bu tercümelemin bir kısmının listesi için bk. *Mukaddime*, trc. Uludağ, tercüme edenin girişi, I, 175-176).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Haldûn, *Mukaddimetü İbn Haldûn* (nşr. Ali Abdülvâhid Vâfi), Kahire 1401, I-III; a.m.f., *Les Prolegomènes d'Ibn Khaldoun* (trc. de Slane), Paris 1934, G. Bouthol'un önsözü, I, s. VII-XXIV; ayrıca bk. tercüme edenin girişi, I, s. XVII-CXVI; a.m.f., *The Muqaddimah* (trc. F. Rosenthal), London 1958, tercüme edenin girişi, I, s. XXIX-CXV; a.m.f., a.e. (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1988, tercüme edenin girişi, I, 17-195; a.m.f., *Ökonomie aus Al-Muqaddima* (nşr. ve trc. Daiber v.dğr., ed. K. D. Gröske v.dğr.), Stuttgart 2000; Fahreddin er-Râzi, *el-Mebâhişü'l-meşrikiyye* (nşr. Muhammed el-Mu'tasım-Billâh el-Bağdâdî), Beyrut 1410/1990, I, 88-89; A. Toynbee, *A Study of History: The Growth of Civilizations*, New York 1962, III, 322; Zeki Velidi Togan, *Tarihî Üsûl*, İstanbul 1969, s. 157-166; Abdurrahman Bedevî, *Mü'ellesâtü İbn Haldûn*, Libya-Tunus 1979, s. 63-283; C. Fleischer, "Royal Authority, Dynastic Cyclism and 'Ibn Khaldunism' in Sixteenth Century Ottoman Letters", *Ibn Khaldun and Islamic Ideology* (ed. B. Lawrence), Leiden 1984, s. 46-68; Ahmed Abdüsselâm, *Mahtutâtü İbn Haldûn fi mektebâti Türkiye*, Tunus 1985; R. Würsch, "Kitâb al'İbar", *Grosses Werklexikon der Philosophie* (ed. Fr. Volpi), Stuttgart 2004, I, 735; J. J. Spengler, "Economic Thought of Islam: Ibn Khaldûn", *Comparative Studies in Society and History*, VI/3, Cambridge 1964, s. 268-306; Cengiz Tomar, "İbn Haldûn", *DİA*, XX, 9-10.

TAHSİN GÖRGÜN

el-MUKADDİME fi't-TEVHÎD

(bk. AKÂİDÜ's-SENÜSİ).

el-MUKADDİMETÜ'l-ÂCURREMÎYYE

(المقدمة الأجرومية)

İbn Âcurrûm'un
(ö. 723/1323)

Arap gramerine dair muhtasar eseri
(bk. İBN ÂCURREM).

el-MUKADDİMETÜ'l-CEZERİYYE

(المقدمة الجزرية)

İbnü'l-Cezerî'nin
(ö. 833/1429)

tecvid ilmine dair manzum eseri
(bk. İBNÜ'l-CEZERİ).

MUKADDİMETÜ'l-EDEB

(مقدمة الأدب)

Zemahşerî (ö. 538/1144) tarafından yazılan sözlük.

Tefsir, hadis, kelâm, dil ve edebiyat âlimi Zemahşerî'nin Arapça öğrenmek isteyen Hârizmşahlar Devleti Hükümdarı Atsız b. Muhammed için kaleme aldığı eser Arapça kelimelerle kısa cümlelerden oluşan bir sözlüktür. Zemahşerî'nin muhtemelen ölümünden birkaç yıl önce yazdığı *Mukaddimetü'l-edeb* isimler, fiiller, harfler, isim çekimi ve fiil çekimi olmak üzere beş bölüme ayrılır. İsimler bölümü eserin dörtte birini, fiiller bölümü dörtte üçünü oluşturur. Diğer bölümler ise birkaç sayfadan ibarettir. İsimler bölümünde kelimeler konularına göre sıralanmış ve her ismin çokluk şekli de kaydedilmiştir. Bu bölüm şu konulardaki kelimeleri içerir: Zaman kavramları, gökyüzü, yeryüzü, madenler, yollar ve yolculuklar, su ve sularda yaşayan varlıklar, bitkiler, çiçekler, tarım, meyve ve sebzeler, yerleşim birimleri, canlı varlıklar ve çeşitli soyut kavramlar, dinî terimler, zanaatlar, meslekler ve bunlarla ilgili aletler, eczahane ve bakkaliye nesneleri, yemekler, giyim kuşam, sayılar, at ve silâhlar, evcil ve yabani hayvanlar, kuşlar, renk isimleri. Zamirler, zarflar, ünlemler ve diğer bazı gramer unsurları da bu bölümde incelenmiştir. Fiiller bölümünde, fiiller bab denen kalıplara göre az harfli-lerden çok harfliye doğru gruplandırılmış, her bab kendi içinde ilgili fiilin harflerinin türüne ve Arapça'da uygulanan alfabetik sıraya göre düzenlenmiştir. Ayrıca her fiilin masdarı ve gerekiyorsa geniş zaman kipi de gösterilmiştir. Harfler bölümünde isim ve fiil dışında kalan diğer gramer unsurlarına yer verilmiş, son iki bölümde isim ve fiil çekimleri ele alınmıştır.

Mukaddimetü'l-edeb'de kelime, ibare ve kısa cümlelerden oluşan Arapça metnin altında nüshaların çoğunda tercümelemler bulunmaktadır. Bunların önemli bir kısmı Türkçe (Hârizm Türkçesi), Farsça, ikisi XIV. yüzyıldan itibaren unutulmuş İran dili Hârizmce, biri Moğolca satır altı tercüme-lidir. Eserin müellif nüshası elde bulunmadığından bu tercümelemin Zemahşerî'ye ait olup olmadığı bilinmemektedir. J. G. Wetzstein ile onun görüşüne katılan Carl Brockelmann, *Mukaddimetü'l-edeb*'i Arapça-Farsça sözlük sayarken Zeki Velidi Togan Türkçe'yi de dikkate alır. Nuri Yüce'nin eserin çeşitli nüshaları üzerinde yap-